

In Memoriam - Jo Willems (1940-2018)

Laat me, al is het maar als geest, nog eenmaal over een kalkgrasland dwalen in de zomer.

Met deze 'opdracht' opende de rouwkaart die het overlijden van Jo Willems, op 7 december 2018, kenbaar maakte. Kalkgraslanden waren belangrijk voor Jo Willems, misschien wel van levensbelang, maar het omgekeerde is evenzeer waar: Jo Willems was van groot belang voor de kalkgraslanden, zeker voor die in ons eigen Zuid-Limburg. Enkele jaren eerder, op 24 maart 2015, ontviel ons Henk Hillegers, en ik denk dat ik niemand te kort doe door te stellen dat zij beiden de vaandeldragers zijn geweest in het succesvolle herstel van schrale hellinggraslanden in Zuid-Limburg. Toen ikzelf aan het eind van de jaren zeventig van de vorige eeuw mijn eerste onderzoek in Zuid-Limburg verrichtte, was er slechts een handvol terreinen de moeite van het bezoeken waard, terreinen die bovendien merendeels slecht beheerd werden... Natuurlijk, er is nog een hoop werk te verzetten, maar in minder dan een halve eeuw is er toch veel den goede gekeerd.

Laat ik twee wapenfeiten noemen, waarmee het belang van Jo Willems voor de Zuid-Limburgse hellinggraslanden kan worden onderstreept. Allereerst het vele onderzoek dat door hem of onder zijn leiding in het Mergelland is uitgevoerd. Vele tientallen publicaties in Nederlandstalige en internationale tijdschriften zijn hiervan het resultaat, waaronder zijn proefschrift *Limestone grasslands in North-West Europe* uit 1980 en het fraaie boek *Herfstschroeforchis – Portret van een laatbloeiër* uit 2006. Zoals de titel van zijn proefschrift aangeeft, betreft het onderzoek ook andere gebieden dan Nederland, in het bijzonder Frankrijk, Engeland en Denemarken. Met deze studie zette hij zich ook internationaal op de kaart. Veel van zijn artikelen zijn Engelstalig en vaak samen met buitenlandse auteurs geschreven. Zo was Jo Willems een gewaardeerd lid van de International Association for Vegetation Survey (IAVS), waarvan hij ook vele jaren deel uitmaakte van de Council, die deze organisatie bestuurt. Zijn boek over de Herfstschroeforchis is een voorbeeld van nauwgezet populatiebiologisch onderzoek en na ruim een decennium al een klassieker. De afbeelding van de soort op het omslag van het boek prijkte op de rouwkaart die bij velen toch vrij onverwacht in de bus viel. Gedurende een periode van 25 jaar volgde hij nauwgezet het reilen en zeilen van individuele planten van de enige nog resterende populatie van deze sierlijke soort in Zuid-Limburg, op de Berghofweide, waarvan hij sommige planten al langer kende dan zijn eigen dochter Jorien, een opmerking van Jo waaraan Martine Lejeune refereerde in haar In Memoriam in het februari-nummer van het Natuurhistorisch Maandblad. Het behoud van de Berghofweide was een eeuwigdurend gevecht, vooral omdat de soortenrijkdom van het grasland voortdurend bedreigd werd door instromende meststoffen vanuit bovenliggende, intensief gebruikte akkers. Jo heeft het net niet meer mogen meemaken, maar de imposante Berghof-boerderij (samen met

tientallen hectaren grond, inclusief de percelen boven het reservaat) is april dit jaar gekocht door het Elisabeth Strouven Fonds met als doel het bolwerk van biodiversiteit voor de toekomst veilig te stellen.

Het tweede wapenfeit betreft de herintroductie van het mergellandschaap in Zuid-Limburg. Samen met Henk Hillegers ontdekte Jo Willems in België een aantal schapen dat verdacht veel weghad van de dieren die vroeger in Zuid-Limburg de holle wegen en hellinggraslanden begraasden, zoals op diverse prentbriefkaarten vereeuwigd (Jo bezat een belangrijke collectie Limburgensia). De dieren werden overgenomen en via een nauwgezet en consequent doorgevoerd fokprogramma is het gelukt het oorspronkelijke heideschaap terug te krijgen. Jo en Henk overtuigden terreinbeheerders te investeren in afrasteringen en het opzetten van een eigen kudde. Inmiddels is het mergellandschaap alweer vele jaren een erkend huisdierras, en lijkt het alsof de dieren nooit uit Zuid-Limburg zijn weggeweest.

Jo Willems was een gewaardeerd lid van onze Plantensociologische Kring en

bijzonder geliefd waren de excursies die we samen geleid hebben, ieder jaar één excursie. Het liefst naar minder bekende terreinen, zoals Jo voorstelde. Dat leverde vaak bijzondere waarnemingen op en of we ons nu richtten op holle wegen in de omgeving van Gulpen, onbekende gebiedjes in het dal van de

Jo Willems (rechts) geeft een toelichting tijdens de Gerendal excursie in 2010. Samen met Joop Schaminée (links) heeft Jo diverse jaren excursies voor de PKN geleid in Zuid-Limburg. Foto: John Janssen

Geleenbeek, hellingen in de buurt van de Putberg en de Daelsweg, of schrale bermen in de omgeving van Mheer (waar Jo een residentie had en bijzonder graag vertoefde), altijd waren er de verhalen die de excursies extra kleur geven. Of het nu een heilige betrof waaraan een veldkappelletje was gewijd, de ingenieuze bouw van vakwerkhuisen of de tachtig verschillende kersenrassen die vroeger in het Heuvelland werden geteld. Het liefst doorspekt met Limburgse dialectwoorden, want dat was Jo bovenal, een echte Limburger, die hield van de streek waar hij op 17 augustus 1940 – net na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog – in Geleen was geboren.

Voor het behalen van zijn ‘acte van bekwaamheid voor volledig bevoegd onderwijzer’ moest hij naar de Kweekschool in Roermond (daarna gaf hij één jaar les in

Munstergeleen), maar het werd nog veel erger toen hij in 1961 met zijn universitaire studie biologie in Utrecht begon, waar hem in 1968, na het bepalen van zijn doctoraalexamen, een baan als wetenschappelijk onderzoeker werd aangeboden. Zijn onderzoek stelde hem gelukkig in staat zo vaak als mogelijk zijn Limburgse Heuvelland te bezoeken, en zo vielen ook zijn werkzaamheden voor het Natuurhistorisch Maandblad in Maastricht, zijn Zuid-Limburgse excursies voor de PKN en zijn deelname aan het OBN Deskundigenteam Heuvelland logisch op hun plaats.

Jo Willems was wars van vertoon. Van de vele voorbeelden die ik zou kunnen geven, hier een anekdote van een voorval tijdens een symposium in het Tsjechische Liblice, inmiddels vele jaren geleden. Toen Jo zag hoe een spreker een klein spuitflesje uit zijn binnenzak te voorschijn toverde om daarmee de glasplaat van de overhead projector schoon te maken, liep hij naar hem toe, pakte een ouderwetse zakdoek uit zijn broekzak, spuwde er een keer op en zei "Zo doen wij dat", terwijl hij met zijn zakdoek over het glas veegde.

Naast botanicus was Jo Willems ook een fervent amateurarcheoloog, met bijzondere belangstelling van de prehistorie en geologie. Tijdens zijn lange struintochten over vers geploegde akkers heeft hij honderden vondsten gedaan, naast handenvol donderkeilen onder andere ook de vondst van een fameuze vuistbijl waar hij bijzonder trots op was. Hij treedt daarmee in de voetsporen van niemand minder dan Eli Heimans, die naast zijn liefde voor de natuur en grote liefde voor de geologie kende. Net als zijn voorganger publiceerde Jo ook verscheidene studies over zijn liefhebberijen, met als kers op de taart zijn boek over de prehistorische vuursteenmijnen van Rijckholt (spreek uit Riekelt). En waar Eli Heimans in Zuid-Limburg voortleeft in de naar hem vernoemde Heimansgroeve, het oudste stukje dagzomend gesteente van ons land, leeft Jo Willems voort in het nooit aflatende geblaat van de mergellandschappen. Want als je goed luistert, versta je wat de dieren roepen. Als een tweetonige hoorn: 'he-he-he-henk' en 'jo-jo-jo-jooh'.

Joop Schaminée

Jo Willems (links) samen met Roland Bobbink op hun geliefde Bemelerberg. Foto: Nina Smits
